

Руски научни институт у Београду 1928–1941. година

Апстракт: Чланак је посвећен историји једне од најзначајнијих научних институција „Заграничне Русије“, Руском научном институту, који је деловао у Београду до почетка II светског рата. У чланку се анализирају његови циљеви и задаци, структура, састав чланства, облици делатности и допринос који је дао у очувању научне мисли руских избеглица.

У руској науци у садашњем времену постоје два жаришта. Једно – тамо, далеко, у нашој домовини, где упркос свим напорима да се угуши свети пламен и да се замени његово јарко зрачење непрозирним густим димом, наши пријатељи и ученици часно настављају дело руске науке, дајући на тај начин доказ о даровитости и животној способности руског народа, који је постојао до бољшевика и који ће постојати и после бољшевика. Друго – овде у нашем расејању. (...) Једно од таквих жаришта је и Руски институт у Београду, који се сада оснива.

(Јевгениј Васиљевич СПЕКТОРСКИ, 1928. година)

Руски научни институт основан је 23. јуна 1928. године, када је одржан први организациони састанак. Институт је свечано отворен 16. септембра 1928. године, током Четвртог конгреса руских академских организација у заграничју, који је те године одржан у Београду под председништвом професора В. Г. Коренчевског, члана Листеровог института у Лондону. Основна замисао приликом оснивања Института била је да се створи стални научни центар ради развитка слободне руске научне мисли. То није била прва руска научна установа која је деловала у Краљевини СХС. Одмах после доласка првих већих група избеглица основано је „Друштво руских научника“ (1920), а нешто касније и „Руска академска група“ (која је представљала скуп либерално опредељених чланова Друштва, који су се 1921. године издвојили у посебну организацију). Сама идеја формирања института у Београду први пут се чула још 1922. године, на Другом конгресу руских академских организација у заграничју, али је остварена тек шест

¹ Е. В. Спекторски, „Десятилетие Русскаго научнаго института в Белграде (1928–1938)“, у: *Записки Русскаго научнаго института в Белграде*, св. 14, 1939, с. 3–7. (даље: Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“)

година касније.¹ Финансирање Руског научног института преузела је Влада Краљевине СХС, тако да је он (иако су слични институти радили у Прагу и Берлину) убрзо постао водећи научни центар у „Заграничној Русији“. Упркос томе, раду *Института* у историографији није посвећена довољна пажња.²

За тринаест година свога деловања (1928–1941) *Институт* је организовао више од 700 предавања, 50 семинара и 40 курсева, затим многа јавна предавања, те долазак десетина истакнутих руских научника и уметника. Поред тога, *Институт* је у свом часопису „Записки русског научног института в Белграде“ објавио 190 научних радова руских научника, и стипендирао и помагао младе руске научнике који су стасавали у егзилу, међу којима су и имена попут Константина Вороњца, Владимира Христијановича Даватца, Ижболдина, Мошина или Иље Николајевича Голенишчев-Кутузова.

1) Циљеви и задаци

Обим и квалитет активности *Института*, који су га сврстали у ред најзначајнијих научних институција избегличког света, проистицала је из визије о будућој његовој улози *Института*, коју су имали оснивачи, о чему је на оснивачкој седници говорио његов први председник Јевгениј Васиљевич Спекторски: „У руској науци у садашњем времену постоје два жаришта. Једно – тамо, далеко, у нашој домовини, где упркос свим напорима да се угуши свети пламен и да се замени његово јарко зрачење непрозирним густим димом, наши пријатељи и ученици часно настављају дело руске науке, дајући на тај начин доказ о даровитости и животној способности руског народа, који је постојао до большевика и који ће постојати и после большевика. Друго – овде у нашем расејању. (...) Једно од таквих жаришта је и Руски институт у Београду, који се сада оснива. Њега оснивају Друштво руских научника и руска академска група у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Његов задатак је двојак – истраживачки и просветни. Његова делатност замишљена је у три правца: разрада општих научних питања с применом традиција и метода руске науке, истраживање прошлости и садашњости Русије, другим речима, *Rossica*, у најширем значењу те речи, укључујући ту не само језик и књижевност већ и право, државу, привреду и природу и, најзад, изучавање земље, чијим гостопримством се користимо,

² О раду Института писано је веома ретко и изузев краћег прилога Владимира Алексејевића Тесемникова, углавном у оквиру ширих радова. Упореди: В. А. Тесемников, „Деятельность Русского научного института в Белграде (1928–1941 гг.)“, у: *Развитие общественной мысли в странах Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва 1991, с. 172–182; А.Б. Арсеньев, „Русская диаспора в Югославии“, у: *Русская эмиграция в Югославии*, Москва 1996, с. 62–64; и: О. Ђурић, *Руска литерарна Србија 1920–1941. Писци, кружоци, издања*, Горњи Милановац–Београд 1990, с. 207–215; П. Е. Ковалевский, *Зарубежная Россия. История и культурно-просветительная работа русского зарубежья за полвека (1920–1970)*, Париз 1971, с. 109.

Jugoslavica, такође у најширем значењу речи. Осим научника, који бораве у Краљевини, у раду Института учествоваће и истакнути представници руске науке и књижевности, који бораве у другим земљама. А задатак института такође је и припрема младих научника и штампање научних радова.“³

Задаци које је Спекторски у свом говору посебно истакао, даље развијање науке и просвете у егзилу, и истраживачке области које је назвао Rossicom и Jugoslavicom у најширем значењу, били су управо истакнути као примарни задаци Института и у његовом Уставу. Посебан акценат при том био је стављен на просветну делатност, која се по идеји огледала у очувању и ширењу руске културе и руске науке, искључујући било какву политику⁴.

Но, за остваривање тако замашних планова о научној и просветној делатности није била довољна само жеља, па чак ни материјална средства које је обезбеђивала држава. За такав подухват били су неопходни људи. Људи спремни да се у потпуности посвете том циљу и људи чије знање и квалификације омогућавају испуњавање таквих планова. То показује историја свих великих емиграција модерног доба. Али у руском избеглиштву, како због мотива проистеклих из разлога који су довели до напуштања отаџбине (бољшевичка револуција), тако и због карактера самог избеглиштва и, пре свега, образовне и социјалне структуре избегличке групе, било је довољно снага да се покуша (и по многим параметрима успешно изврши) тај велики задатак. На то да је руска избегличка група у Југославији спремна да организовано ради на развоју руске науке и просвете у егзилу указивала је чињеница да је међу избеглицама био изузетно висок постотак људи са високим образовањем, исто као и веома много оних који су већ својом делатношћу у Русији били изузетно добро оспособљени за те задатке.

Табела 1: Образовна структура руске избегличке групе у Краљевини СХС, 1922⁵:

Образовање	Мушкарци	Жене	Укупно	%
Високо	2.772	244	3.016	12,4%
Средње	9.519	5.393	14.912	61,5%
Основно/ниже	2.596	399	2.995	12,3%
Домаће	1.093	624	1.717	7,1%
Без образовања	617	199	816	3,4%
Непознато	541	258	799	3,3%
Укупно	17.138	7.117	24.255	100,0%

³ Е.В.Спекторски, „Десятилетие...“, с. 6.

⁴ Положение о Русском научном институте, 11 августа 1939 г. (Государственный Архив Российской Федерации (ГАРФ), ф 6820, оп. 1, д. 1, л. 1–7.)

⁵ Нужды русских беженцев в Королевстве СХС, 1922 (А САНУ, 14386, несређена грађа); исти документ такође и: ГАРФ, ф. 9145, оп. 1, д. 974, л. 11–40.

Табела 2: Професионална структура руских избеглица у Краљевини СХС, 1922⁶:
(анализа према интелектуалним и мануелним занимањима)

Професија	Број	%
А) интелектуални послови	13.365	74,8%
Велепоседници	196	1,1%
Лекари	185	1,0%
Предавачи високих школа	88	0,5%
Предавачи средњих и основних школа	370	2,1%
Адвокати	133	0,7%
Судски чиновници	401	2,2%
Друштвени (Земски и Градски) активисти	61	0,3%
Инжењери (механика, хемија, електротехника)	94	0,5%
Инжењери (грађевина)	26	0,1%
Инжењери (саобраћај-путеви)	62	0,3%
Инжењери (рударство)	30	0,2%
Инжењери (непозната специјалност)	202	1,1%
Техничари	422	2,4%
Књиговође, рачуновође	116	0,6%
Дактилограф(и)-киње	57	0,3%
Стенографи	1	0,006%
Службеници (непозната специјалност)	204	1,1%
Задружни функционери	76	0,4%
Агрономи	107	0,6%
Шумарски стручњаци	11	0,06%
Ветеринари	26	0,1%
Геометри	34	0,2%
Чиновници	1.564	8,8%
Официри	7.674	43,0%
Јункери (ученици војних школа) и добровољци	801	4,5%
Бели клер (парохијално свештенство)	92	0,5%
Плави/црни клер (више свештенство)	107	0,6%
Нехришћанско свештенство	20	0,1%
Позориште	88	0,5%
Сликарство	53	0,3%
Музичари	9	0,05%
Књижевници	54	0,3%
Преводиоци	1	0,006%
Б) мануелни, квалификовани послови	2.814	15,8%
Занатлије	144	0,8%
Железничари	21	0,1%
Трговци	21	0,1%
Војници	2.257	12,6%
Медицински помоћници и фармацеути	94	0,5%
Медицинске сестре	240	1,3%
Болничари	37	0,2%
В) мануелни, неквалификовани послови	1.366	7,6%
Неквалификовани радници	55	0,3%
Морнари	76	0,4%
Сељаци	1.235	6,9%
Г) неспособни за рад	314	1,8%
Инвалиди	314	1,8%
Укупно	17.859	100,0%

⁶ Детаљнија података о професионалном саставу беженца у Краљевини СХС (А САНУ, 14386, несрећена грађа)

Чињеница да је међу избеглицима било изузетно много високообразованих појединаца (12,4%), може помоћи да се разуме како и зашто се у „Заграничној Русији“ створила свест о потреби очувања културних и научних тековина дореволуционарне Русије. С друге стране, податак да је међу изгнаним људима (само у Југославији) било чак 88 универзитетских професора, 185 лекара, 414 инжењера и више од 200 уметника различитих профила, јасно показује да је постојало јако научно и интелектуално језгро које је једну овакву идеју могло остварити.

2) Историја, структура, чланство

Двадесет један истакнути руски научник учествовао је у оснивању *Института*. Били су то: В. И. Баскаков, Ант. Д. Билимович, А. П. Доброклонски, Ју. Н. Вагнер, Е. И. Васиљев, Д. Ф. Конев, А. И. Косицки, С. М. Куљбакин, В. Д. Ласкарев, Т. В. Локот, И. П. Марков, Г. Н. Пио-Уљски, А. Л. Погодин, Н. Н. Салтиков, И. С. Свишчев, Е. В. Спекторски, Ф. В. Тарановски, Л. Ја. Таубер, С. В. Троицки, В. В. Фармаковски, А. И. Шчербаков. Они су потписали пројекат Устава *Института* и тиме аутоматски постали његови чланови⁷. Првих година свога рада *Институт* је био смештен у згради Српске краљевске академије у Јакшићевој улици, а користио се и просторијама у старом здању Универзитета. Од 1933. године његове просторије су се налазиле у новоотвореном Руском дому им. Императора Николаја II у Београду. Са радом је престао после избијања Другог светског рата 1941. године.

Финансирање *Института* од самог његовог оснивања преузела је Влада Краљевине СХС, преко Културне комисије „Државне комисије Краљевине СХС за руске избеглице“. Задатак Културне комисије био је да помаже руску избегличку науку и уметност⁸. Првих година Комисија је одвајала сразмерно велика средства за делатност *Института* – 1929. године 268.358 динара, а 1931. године 301.355 динара. Међутим, крајем тридесетих година све већи материјални проблеми с којима се земља суочавала и приближавање рата, финансијска подршка *Институту* умањила се готово 10 пута. Тако је 1938. године за све његове потребе било издвојено свега 30.709 динара. Та средства била су недовољна за функционисање, угрозивши чак и редовно излажење часописа⁹.

Упркос проблемима са финансирањем, *Институт* је несметано и веома успешно радио до самог избијања Другог светског рата, 1941. године. Томе су несумњиво доприносили и људи који су њиме руководили, те његова унутрашња структура.

⁷ Е.В.Спекторски, „Десятилетие...“, с. 9.

⁸ Е.В.Спекторски, „Десятилетие...“, с. 4.

⁹ Заметка относительно Русского научного института (А САНУ, 14386, III, 2465.)

Институт је био организован у складу са традицијама руске научне самоуправе. Његове органе чинили су: Савет, председник и заменик председника *Института*, Управа, Ревизиона комисија и председници одељења.

Највиши његов орган био је Савет, који је, према Уставу, бирао нове чланове *Института*, све његове руководиоце и нове чланове Савета, утврђивао план рада и потрошњу средстава, израду инструкције за Редакциону комисију, разматрање питања која је постављала Управа и утврђивање годишњег извештаја. Савет је имао редовне седнице, које су одржаване најмање два пута годишње, и оне ванредне, сазиване на захтев Управе¹⁰.

Управу, која је, заправо, руководила *Институтом*, чинили су председник, заменик председника и три члана. Од 1938. године, уз председника и заменика председника, у Управу су улазила и четири члана, председници Одељења и уредник научних издања *Института*¹¹.

Током међуратног раздобља председници *Руског научног института* били су: Јевгениј Васиљевич Спекторски (од 16. септембра 1928. до 4. новембра 1930, када је отишао у Љубљану за професора на тамошњем Универзитету), Фјодор (Теодор) Васиљевич Тарановски (од 4. новембра 1930. до своје смрти 23. јануара 1936. године), Александар Павлович Доброклонски (од јуна 1936. године, до своје смрти у децембру 1937) и Александар Јосифович Игнатовски (од 17. јануара 1938. до гашења *Института* 1941. године). Заменици председника били су: Г. Н. Пио-Уљски (1928–1934), А. П. Доброклонски (1934–1936), А. И. Игнатовски (1936–1938) и В. В. Фармаковски (1938–1941). Чланови управе били су: Н. Н. Салтиков (1928–1934), А. П. Доброклонски (1928–1934) и С. М. Куљбакин (1928–1934). Последњу двојицу заменили су Н. А. Пушкин (1934–1941) и В. С. Жардецки (1934–1941).

Поред Управе, важно институтско тело представљала је Редакциона (Издавачка) комисија, која се бринула о свим издањима. На њеном челу налазио се В. Д. Ласкарјев, који је истовремено био уредник свега што је ту објављивано. Редакцију су, поред Ласкарјева, сачињавали по један члан сваког одељења *Института*: Ју. Н. Вагнер, Н. В. Краински, Г. Н. Пио-Уљски, Н. Н. Салтиков, А. В. Соловјов, П. Б. Струве, Л. Ја. Таубер и В. В. Фармаковски.

Поред Издавачке комисије, која је постојала током рада *Института* у прве три његове године (1928–1930), постојала је и Ревизиона комисија, коју су сачињавали А. Д. Билимович, А. И. Косицки и П. Н. Ришков.¹² Према допуни устава из 1938. године, Ревизиона комисија је била поново установљена.¹³

¹⁰ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 14–15; Положение о Русском научном институте, 11 августа 1939 г. (ГАРФ, ф 6820, оп. 1, д. 1, л. 1–7.).

¹¹ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 15; Положение о Русском научном институте, 11 августа 1939 г. (ГАРФ, ф 6820, оп. 1, д. 1, л. 1–7.).

¹² Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 14–15.

¹³ Положение о Русском научном институте, 11 августа 1939 г. (ГАРФ, ф 6820, оп. 1, д. 1, л. 1–7.).

Основну организациону јединицу Института чинила су Одељења. Укупно их је било 5, с тим што су у засебну секцију били издвојени војни стручњаци.

Табела 3: Одељења Руског научног института (1928-1939)¹⁴

Одељење	Председник
Филозофско	Николај Онуфриевич Лоски (1928-1929) Пјотр Бернгардович П. Б. Струве (1928-1939)
Језика и књижевности	Стјепан Михајлович Куљбакин (1928-1932) Александар Љвович Погодин (1932-1939)
Природних, агрономских и медицинских наука	Александар Јосифович Игњатовски (1928-1939)
Математичких и техничких наука	Георгиј Николајевич Пио-Уљски (1928-1933) Николај Николајевич Салтиков (1933-1939)
Друштвених и историјских наука	Александар Павлович Доброклонски (1928-1936) Јевгениј Васиљевич Ањичков (1936-1939)
Војна секција (при Одељењу друштвених и историјских наука)	В. И. Баскаков (1928-1933) И. С. Свишчев (1933-1939)

Чланови *Института* били су подељени у три групе: редовни чланови, чланови сарадници и почасни чланови.¹⁵

Према Уставу из 1928. године редовни чланови су могли бити само они научници који су у Русији држали катедре на високошколским установама, те они који су били редовни и ванредни професори на универзитетима у Југославији.¹⁶ Но, 1938. године ти услови су били либерализовани, тако да су за редовне чланове, поред оних који су држали катедре на високошколским установама у Русији и редовних и ванредних професора универзитета у Југославији, могли бити изабрани и контрактуални и хонорарни професори, доценти и приватдоценти на универзитетима и другим високим школама у Југославији, те научници који су стекли руску диплому доктора или магистра наука. У изузетним случајевима, за редовне чланове могла су бити изабрана и она лица која нису испуњавала те научне критеријуме, али чији је научни рад био признат и то тек након што њихов избор предложи не мање од 12 редовних чланова.¹⁷ Између два рата број редовних чланова се мењао: 1929. године – 49 редовних чланова, 1930. године – 55, 1932. године – 52, 1937. године – 52, 1938. године – 58 чланова.¹⁸ А 1939. године за избор у редовне чланове било је предложено чак 55 научника.¹⁹

¹⁴ На основу: Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 15–16.

¹⁵ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 9; Положение о Русском научном институте, 11 августа 1939 г. (ГАРФ, ф 6820, оп. 1, д. 1, л. 1–7.).

¹⁶ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 9.

¹⁷ Положение о Русском научном институте, 11 августа 1939 г. (ГАРФ, ф 6820, оп. 1, д. 1, л. 1–7.).

¹⁸ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 10.

¹⁹ Русский научный институт, 16.11.1939, Годовое заседание Совета (А САНУ, 14386, III, 2464.)

За чланове сараднике *Института* бирани су млађи научници који су учествовали у истраживачким пројектима. Њихов број се стално повећавао: 1929. године било их је 19, 1933. године – 22, 1936. године – 38, 1937. године – 45, 1938. године – 48²⁰, а 1939. године било је предложено нових 46 чланова сарадника.²¹

Почасни чланови могли су постати научници који су знатно помогли делатност *Института*, те позната научна имена чији научни допринос је изузетно важан. Први почасни члан постао је Александар Белић у јануару 1938. године.²² Крајем наредне, 1939. године, међу почасним члановима, поред Белића, био је и истакнути руски научник В. Н. Ипатјев.²³

Најзад, постојала је и категорија научника по позиву. Према Уставу било је предвиђено позивање руских научника и књижевника, обично оних који су живели ван Југославије, на краћи или дужи рок у *Институт* ради учешћа у његовим активностима. Истина, ти научници нису формално били његови, али су учествовали у његовом раду. Већина позваних се задржавала веома кратко, тек толико да одржи неко предавање. Ипак, први позвани, чувени историчар и социолог Пјотр Бернгардович П. Б. Струве, који се на позив одазвао одмах, 1928. године, постао је његов стални и веома плодотворни члан. Поред њега, *Институт* је у наредних неколико година, до 1932, имао могућности да позове још неколицину истакнутих научника из „Заграничне Русије“. То су: из Прага – И. И. Лапо, И. И. Лапшин, Н. О. Лоски, А. А. Кизеветер, А. В. Флоровски, затим из Париза – С. И. Металников, из Лондона – Д. П. Рјабушински, из Берлина – С. Л. Франк и из Рима – Е. Ф. Шмурло. Институт је организовао округле столове и предавања угледних руских уметника и књижевника: Е. Чирикова, Зинаиде Хипијус, Дмитрија Мерешковског, песника Константина Баљмонта и Игора Северјанина. Али почевши од 1932. године више није било у могућности за финансирање доласка истакнутих научника из других центара руског расејања, тако да се сарадња с њима ограничавала на оне научнике и интелектуалце који су личним послом или на властиту иницијативу долазили у Београд. Међу њима су били: Е. А. Љацки, В. В. Зењковски, Н. Н. Головин, М. А. Иностранцев, И. А. Иљин, Н. В. Ипатјев и И. И. Сикорски, те чувени шахиста, светски првак Александар А. Аљехин.²⁴ Поред руских научника, предавања у Институту држали су и истакнути домаћи научници и интелектуалци: Бранислав Петронијевић, Г. Тасић, Б. К. Трухелка, те генерали Д. Милутиновић, С. Бошковић и Р. Георгијевић.²⁵

²⁰ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 10.

²¹ Русский научный институт, 16.11.1939, Годовое заседание Совета (А САНУ, 14386, III, 2464.)

²² Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 10.

²³ Русский научный институт, 16.11.1939, Годовое заседание Совета (А САНУ, 14386, III, 2464.)

²⁴ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 10.

²⁵ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 10–11.

3) Делатност Института

Када се разматра рад *Руског научног института*, анализирају његове активности и издања, тешко је отети се утиску да је пред нама својеврстан глосар истакнутих имена руске науке која су своју научну делатност дуже или краће време, а понекад само један њен мали део (одржавши предавања или објавивши текст у часопису) – везала за међуратни Београд.

Институт је научну и просветну делатност организовао и развијао на различите начине. Одржавао је свечане седнице, расправе с научницима који су гостовали, предавања и реферате, семинаре, курсеве, јавна предавања по различитим градовима и давање стипендија младим научним радницима. Поред тога, организована је и научна библиотека. Најзад, *Институт* је развио, иако по насловима невелику, ипак развијену и значајну издавачку делатност.

Свечане седнице, које су поједини истраживачи помало преувеличано назвали конференцијама,²⁶ биле су отворене за јавност. Оне су по правилу биле посвећене неком од истакнутих делатника или некој од институција важних за руску или словенску науку, културу и историју. Од 9. децембра 1928. године, када је одржана прва свечана седница посвећена стогодишњици рођења Б. Н. Чичерина, до 23. марта 1938, када је седница била посвећена успомени на преминулог председника Института Александра Павловича Доброклонског, биле су одржане укупно 23 свечане седнице. На њима је, по правилу, учествовало више референата, између два и четири.²⁷

Табела 4: Свечане седнице Руског научног института (1928–1938)

Датум	Годишњице / поводи	Учесници
9.12.1928.	100 лет со дня рождения Б.Н. Чичерина	Н. О. Лоский, Е.В. Спекторский, П. Б. Струве, Ф. В. Тарановский
20.01.1929.	Кончина К.Я. Кадлеца	Е. В. Спекторский, Ф. В. Тарановский, А. В. Соловьев
14.04.1929.	100 лет со дня рождения И. Добровского	Е. В. Спекторский, С.М. Кульбакин
26.05.1929.	Грибоедову	А. А. Кизеветер, А. В. Соловьев
12.02.1930.	С.М. Соловьеву	И. И. Лаппо, П. Б. Струве, Ф. В. Тарановский, Е. Ф. Шмурло
15.02.1931.	50 лет со дня смерти Ф.М. Достоевского	Ф. В. Тарановский, П. Б. Струве, Погодин
24.03.1931.	50 лет со дня кончины императора Александра II	П. Б. Струве, Трегубов, Ф. В. Тарановский
16.01.1933.	100 лет со дня основания Российской Академии Ген-Штаба	Д. Милутиновић, В.И. Баскаков, И. С. Свищев, С. Бошковић
01.02.1933.	100 лет Свода Законов Российской Империи	Ф. В. Тарановский, А. В. Соловьев, П. Б. Струве
22.11.1933.	100 лет со дня рождения А.Н. Пыпину	Е. А. Ляцкий, А. Л. Погодин

²⁶ В. А. Тесемников, „Деятельность Русского научного института в Белграде (1928–1941 гг.)“, у: *Развитие общественной мысли в странах Центральной и Юго-Восточной Европы*, Москва 1991, с. 179.

²⁷ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 16–19.

11.12.1933.	100 лет со дня рождения В.И. Ламанскому	Ф. В. Тарановский, П. Б. Струве
20.03.1934.	100 лет со дня рождения Д.И. Менделееву	Б. Петронијевић, Н. А. Пушкин, П.Б. Струве
26.12.1934.	100 лет со дня основания Императорского У-та св. Владимира	Ф. В. Тарановский, П. Б. Струве, Е.В. Спекторский
17.12.1935.	100 лет со дня основания Императорского Училища Правоведения	П. Б. Струве, С. Н. Трегубов
19.02.1936.	Кончина Ф. В. Тарановского	А. П. Доброклонский, Е. В. Спекторский, П. Б. Струве, А. В. Соловьев
21.05.1936.	Памяти И. П. Павлова	А. И. Игнатовский, М. Н. Лапинский, А. А. Солонский, П. Б. Струве
23.02.1937.	Памяти М. К. Любавского	Л. М. Сухотин, А. В. Соловьев, А. Л. Погодин, П. Б. Струве
28.05.1937.	300 лет Декартова „Разсуждения о методе“	П. Б. Струве, Е. В. Аничков, Н. Н. Салтыков
15.12.1937.	Памяти Д. П. Рузского и Е.В. Аничкова	В. В. Фармаковский, П.Э. Заиончковский, И. Н. Голенищев-Кутузов, В. А. Мошин
29.12.1937.	125 лет со дня рождения Гончарова и 100 лет со дня рождения К. К. Арсеньева	А. Л. Погодин, П. Б. Струве
20.02.1938.	Памяти В. Г. Васильевского и А.Н. Веселовского	П. Б. Струве, Г. А. Острогорский, А. Л. Погодин
03.03.1938.	По поводу избрания А. И. Белића почетним членом	А. И. Игнатовский, А. Л. Погодин, Н. А. Пушкин
23.03.1938.	Памяти А. П. Доброклонского	В. В. Фармаковский, П. Б. Струве, С. В. Троицкий

Дискусије су бивале затвореног типа иако су представљале опште скупове свих чланова *Института*. Биле су посвећене разговорима с научницима и писцима који су долазили у Београд. Одржано их је укупно је пет: у октобру 1928. године, када је одржан разговор са Зинаидом Николаевном Хиџијус и Дмитријем Сергејевичем Мерешковским; у марту 1930, када је Сергеј Сергејевич Маслов изложио нове податке о положају сељака у Русији; у јануару 1931, када је Игор Северјанин прочитао рукопис свог необјављеног романа у стиховима; такође у јануару 1931, када је у Институту гостовао светски првак у шаху Александар Алехин; и током марта и априла 1931. године, када су организована два разговора са И. И. Лапином. Поред званичних разговора, *Институт* је организовао сусрете и са Н. Н. Головином и В. П. Ипатјевим који су долазили у Београд.²⁸

Предавања и реферати, који су одржавани на одвојеним седницама појединих одељења или на заједничким седницама свих чланова *Института* и након којих су следиле научне расправе, представљали су у научном и педагошком погледу основни вид рада. Такве седнице биле су јавне, али публика која је долазила да их слуша није имала право учествовања у расправама. За првих десет година рада одржано је укупно 670 предавања и реферата, што представља просек од 5–6 предавања месечно. Она су покривала све научне области којима се *Институт* бавио.

²⁸ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 19–20.

Табела 5: Предавања и реферати у Руском научном институту (1928–1938)

Област / тема	Број предавања
(А) Друштвене науке	136
- хуманитарне науке	93
- филозофија	43
(Б) Природне науке	150
- биологија и медицина	65
- математика, механика, физика	53
- техничке науке	32
(В) Предавања посвећена Русији	253
(Г) Предавања посвећена Југославији	34
Укупно:	670

Међу предавачима посебно се истицао Пјотр Бернгардович П. Б. Струве, који је за тих 10 година одржао 102 предавања. Од осталих чланова велики број предавања одржали су и А. Л. Погодин (37), односно Ф. В. Тарановски (30), док су други одржавали најчешће једно или два предавања.²⁹

Семинари су били организовани да би се заинтересованим појединцима и младим научницима који су тек почињали да се баве науком, предочило савремено стање у појединим дисциплинама, и нека питања из руске историје и природе. Њима је руководило 17 чланова *Института*. Највећи број семинара током прве деценије рада одржао је Н. Н. Салтиков (10), а одмах после њега био је изузетно агилни П. Б. Струве (9). По четири семинара држали су А. Л. Погодин и Е. В. Спекторски, док су сви остали руководиоци држали један до два семинара.³⁰

Табела 6: Руководиоци Семинара које је организовао Институт (1928–1938)

Руководилац	Број семинара	Називи
Н. Н. Салтиков	10	По интегририванию дифференциальных уравнений с частными производениями (1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933); По математическим теориям задачи трех тел (1935, 1938); По теории уравнений с частными производными (1936, 1937)
П. Б. Струве	9	По вопросам обществоведения (1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933); По современным экономическим явлениям (1935, 1936); По политической экономии и социологии (1937)

²⁹ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 20–22.

³⁰ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 22–23.

А. Л. Погодин	4	По литературе (1932, 1933, 1934); По истории русской литературы (1936)
Е. В. Спекторский	4	По теории публичного права (1928, 1929); По введению в философию (1929, 1930)
В. И. Баскаков	2	О военной доктрине (1932, 1933)
Ант. Д. Билимович	2	По абсолютной геометрии и механике (1928, 1929)
А. М. Зайцев	2	По полезным ископаемым России (1933, 1934)
В. Д. Ласкарев	2	По геологии России (1929, 1930)
Л. М. Михеев	2	По военно-инженерным знаниям (1937, 1938)
Д. П. Рябушинский	2	По аэродинамике (1928, 1929)
Ф. В. Тарановский	2	По истории русского права земского периода (1931, 1932)
В. Х. Даватц	1	По теории вероятности (1935)
Р. К. Дрейлинг/ В. М. Пронин	1	По вооруженным силам России (1936)
Н. А. Житкевич	1	По военно-техническим знаниям (1937)
Н. В. Краинский	1	По психологии (1935)
В. Н. Полянский	1	По военно-инженерному делу (1932)

Курсеви су представљали специфичан вид рада, организован за заинтересовану публику са стране, али и за чланове *Института*. На њима су мањевише обрађиване специјализоване научне теме и проблеми. Курсеве је држало 12 чланова *Института*. Највећи број је, као и у ранијим случајевима, одржао П. Б. Струве (10), чији курсеви су имали великог успеха код публике. Одмах уз њега био је и Владимир Христијанович Даватц (9), док су остали предавачи држали од један до три курса.³¹

Табела 7: Руководиоци курсева које је организовао Институт (1928-1938)

Руководилац	Број семинара	Називи
П. Б. Струве	10	Экономическая история России в связи с образованием государства и общим культурным развитием страны (1928, 1929, 1930, 1931, 1932); Социальные и политические идеи и движения в России в XIX веке (1934, 1935, 1936, 1937, 1938)
В. Х. Даватц	9	Теория чисел (1933); Число π и связанные с ним проблемы (1934); Теория вероятности (1930, 1935); Теория поверхностей (1936); Геометрия Лобачевского (1936, 1937); Аксиоматика геометрии (1937, 1938)
Н. В. Краинский	3	Философия природы (1933); Психология (1934, 1935)
И. И. Лаппо	2	Югозападная Русь, Литва и Польша в их историческом взаимоотношении (1929, 1930)

³¹ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 23.

Н. О. Лоский	2	Чувствительная, интеллектуальная и мистическая интуиция (1928, 1929)
Д. П. Рябушинский	2	Основы аэродинамики (1928, 1929)
Е. Ф. Шмурло	2	Географические особенности русской территории и их влияние на исторический ход событий в жизни русского народа (1930); О поэзии Пушкина (1930)
А. А. Кизеветер	1	Московская Русь, государственное и общественное ее устройство (1929)
С. И. Метальников	1	Проблема бессмертия и смерти в современной биологии (1929)
Г. А. Острогорский	1	История византийского иконоборчества (1930)
А. В. Флоровский	1	Киевская Русь в связи с проблемой национального единства русского народа (1930)
С. Л. Франк	1	Социальная философия (1930)

Јавна предавања која су чланови *Института* држали по различитим градовима у Краљевини Југославији, такође су представљала специфичан вид његове научне и просветне делатности. Држана су углавном на позив руских, али и домаћих, организација. Због великог броја позива, на иницијативу В. В. Розенберга, Институт је 1932. године донео правила о гостовањима у провинцији. Та предавања одржавана су широм Југославије. У Београду су предавања била на Руском народном универзитету, те на Коларчевом народном универзитету. На позив Руске матице, предавања су држана у Новом Саду, Загребу, Љубљани и Марибору. Поред тога, различита руска удружења позивала су чланове Института у Сарајево, Цеље, Шабац, Сомбор, Дубровник, Суботицу, Скопље и Херцег Нови.³²

Стипендирање младих научника представљало је један од важних делова и просветног и научног рада *Института*. Но, током свог постојања он није био увек у могућности да помаже рад младих научника. Само прве четири године (1928–1932) имао је довољно средстава и неку врсту сталног фонда из кога је давао стипендије како оним млађим научним радницима који су живели у Југославији тако и онима из других држава руског расејања. Током те четири године укупно 12 младих руских научника користило се том стипендијом: М. А. Андрејева, Н. Н. Афанасјев, К. П. Вороњец, В. Х. Даватц, Б. С. Ижболдин, О. О. Марков, В. Е. Мартино, В. А. Мошин, П. А. Остроухов, Л. В. Черносвитов, П. И. Черњавски и И. И. Риковски. У пролеће 1938. године, поводом посете академика В. Н. Ипатјева из САД, који је том приликом изабран за почасног члана, *Институт* је основао фонд који је носио име Ипатјева, из кога су младим научницима исплаћиване награде за научне радове. Фонд је попуњаван прилозима и уплатама самих чланова *Института*.³³

³² Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 23–24.

³³ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 11.

Научна библиотека била је формирана паралелно са свим тим активностима. Чланови *Института* су уложили велики напор да би организовали једну специјализовану библиотеку иако о томе није било речи приликом оснивања *Института*, јер се током рада осетила велика потреба чланова за књигама (пре свега руским), којих није било у другим библиотекама: Народној, Универзитетској, библиотеци Српске Краљевске академије, библиотекама министарстава и других установа. Фондови библиотеке попуњавани су на различите начине, најчешће путем поклона и размене за издања, затим куповине појединих наслова и претплате на часописе. Посебан допринос библиотеци давала је Универзитетска библиотека из Хелсинкија, која је веома љубазно слала руске књиге неопходне за рад чланова *Института*. До краја тридесетих година у фондovima библиотеке било је нешто мање од 1.000 наслова. Највећи део организационих послова у првим годинама, укључујући чак и састављање каталога, преузео је на себе један од председника *Института*, академик В. В. Тарановски, а након њега библиотекар и касније истакнути научник Александар Васиљевич Соловјев.³⁴

Издавачка делатност Института била је веома значајна иако је била невелика и, формално посматрано, обухватала само три наслова - „Труды IV Съезда русских академических организаций за границей“ I–II, 1929 (при чему је први том био посвећен хуманитарним наукама, а други математичким и природним), „Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом“ I–II, 1930, 1941 и часопис „Записки Русского научного института в Белграде“ 1–16/17, 1930–1941 (чији непарни бројеви су били посвећени хуманитарним наукама, а парни математичким и природним). Идеја о томе да се *Институт*, поред свих других активности, бави и издавачком делатношћу, постојала је од самог оснивања. Још у јесен 1928. године управа *Института* је саставила Правила о штампању његових радова. Према тим Правилима, *Институт* је планирао да објављује дисертације и монографије, и ако буде могуће, научне курсеве по којима се предаје на високим школама (ако су они донекле оригинални научни радови), а такође часопис „Записки“. Предност приликом објављивања у часопису су, према идеји, имали научни, затим критичко-библиографски радови и чланци посвећени Русији и Југославији. Та идеја је прилично доследно поштована, тако да је у „Запискама“ од првог до последњег (16–17) броја, од 190 чланака (107 у свескама посвећено хуманитарним и 83 у свескама за математичке и природне науке), чак 70 текстова било посвећено Русији (при чему 57 у непарним свескама посвећено хуманитарним наукама и 13 у парним посвећено математичким и природним) и 9 текстова посвећено Југославији.³⁵

³⁴ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 16.

³⁵ Анализа изведена на основу: Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 25–27; „Издания Русского Научного Института в Белграде“, у: *Записки Русского Научного Института в Белграде* 15 (1938); „Издания Русского Научного Института в Белграде“, в: *Записки Русского Научного Института в Белграде* 16–17 (1941).

Анализа издања *Института* јасно показује да су она у потпуности представљала рад самог Института, али и да су сликовито одражавала пресек рада руских научника у избеглиштву уопште.

„Труды IV Съезда русских академических организаций за границей“ I–II

Области / теме	Број радова
<i>Хуманитарне науке</i>	
Руска историја и књижевност	23
Словенство	10 (од чега Југославија – 8)
Византија	3
Филозофија и теорија појединих хуманитарних наука и историји и књижевности других земаља	9
<i>Математичке и природне науке</i>	
Математичке науке	13
Биологија, агрономија, медицина	17
Русија	2
Југославија	4

„Материалы для библиографии русских научных трудов за рубежом“ I–II

Выпуск 1 (1930)	Выпуск 2 (1941)	Укупно:
7.038 јединица	6.333 јединице	13.371 јединице
472 аутора	339 аутора	811 аутора

При том су у библиографији – која је представљала први покушај да се сагледа научна делатност у „Заграничној Русији“ и да се тај огроман рад на неки начин сачува од заборавља – радови руских научника који су живели и радили у Југославији, у односу на укупан броја радова, чинили тек 25 одсто (3.218 одредница од 13.371).

* * *

Фјодор Василевич Тарановски је, говорећи на свечаном отварању Руског дома им. Императора Николаја II у Београду 9. априла 1933, истакао да је: „Руски научни институт у Београду постао, у великој мери, општи научни центар читаве емиграције“.³⁶ Та оцена, иако ју је изрекао тадашњи председник *Института*, умногоме је заиста одговарала ономе што је та установа представљала у оквирима „Заграничне Русије“, те ономе што је оставила потомству као своје научно наслеђе.

³⁶ Е. В. Спекторски, „Десятилетие...“, с. 7.

Анализирајући делатност *Института*, јасно се уочава да су у његов рад уложени и огромна енергија и знање великог броја истакнутих руских научника. При том треба имати у виду да је велики број тих научника имао своје редовно запослење, често на факултетима Београдског универзитета, тако да им је активност у оквирима Института била на неки начин допунска активност. Но, они су налазили довољно снаге, инспирације и довољно времена да се потпуно посвете и научном раду у *Институту*. То се посебно уочава ако се има у виду да су у свакодневици краја двадесетих и тридесетих година активности *Института* обухватале готово читаву радну недељу. Примера ради, према програму за јануар 1929. године активности су по данима биле распоређене: среда 2 (две активности), четвртак 3, петак 4, среда 9 (две активности), четвртак 10, петак 11, уторак 15, среда 16 (две активности), четвртак 17, петак 18, недеља 20, уторак 22, четвртак 24, петак 25, уторак 29, среда 30 (две активности), четвртак 3.³⁷ У новембру 1934. године ситуација је била слична: четвртак 8, петак 9, понедељак 12, уторак 13, среда 14 (две активности), петак 16, понедељак 19, уторак 20, среда 21 (две активности), петак 23, понедељак 26, уторак 27, среда 28 (две активности), четвртак 29, петак 30.³⁸ Тако је било и у марту 1939. године.³⁹ Такав специфичан однос и велико интересовање се може објаснити специфичним психолошким набојем који је у себи носио живот у „Заграничној Русији“ и осећањем дуга према културним и научним традицијама оне Русије која је, по доминантном мишљењу огромног броја избеглица, била уништена большевичким државним ударом у октобру 1917. године.

Рад *Института* је, на још једном нивоу, симболично одражавао све усуде живота у егзилу. У међуратном раздобљу *Институт* је изгубио два своја председника (Ф. В. Тарановског и А. П. Доброклонског), 10 редовних чланова (Е. В. Ањичкова, А. А. Брандта, Н. И. Васиљева, А. А. Кизеветера, А. А. Редлиха, К. Д. Серебрјакова, Д. В. Фроста, Е. Ф. Шмурла и М. Н. Јасинског) и три члана сарадника (Н. Е. Акацатова, В. Ју. Љубинског и П. И. Рудченка).

Но, упркос свему, *Институт* се изборио за значајно место у историји „Заграничне Русије“. То се, пре свега, односи на резултате које је постигао на очувању и даљем развоју руске науке у избеглиштву. Можда је још значајније то што је његова делатност допринела очувању свести о руским научним традицијама, али је у исто време и помагала научној размени идеја у оквирима „Заграничне Русије“. Најзад, Институт је, колико је могао, на сваки начин пружао помоћ развоју младих научника, чиме је стварао научни простор за њихово исказивање.

³⁷ Русский научный институт в Белграде, Распределение занятий на январь 1929 года (А САНУ, 14386, III, 2553)

³⁸ Русский научный институт в Белграде, Распределение занятий на ноябрь 1934 года (А САНУ, 14386, III, 2554)

³⁹ Упореди: Русский научный институт в Белграде, Распределение занятий на март 1939 года (А САНУ, 14386, III, 2555)

Стога се данас, без сумње, може констатовати да је *Руски научни институт* био међу најзначајнијим научним установама руског зарубежја, уз такве установе какве су биле „Руски универзитет“, „*Seminarium Kondakovianum*“ и „Руски научни институт“ у Прагу, „Институт славистичких студија“ у Паризу, „Руски научни институт“ у Берлину или „Руски правни факултет у Харбину“.

Summary

Miroslav Jovanović

The Russian Scientific Institute in Belgrade 1928–1941

The article is dedicated to the history of one of most important scientific institutions of the Russian emigration, *Russian Scientific Institute*, which existed in Belgrade between the two world wars. The article analyses its aims and tasks, structure, composition of the members, kind of activities and the contribution given to preserving scientific thought of the Russian refugees. In the scope of work of the Institute, it is clearly visible that great energy and knowledge of a great number of eminent Russian scientists were dedicated to its work. It has also to be born in mind that great number of these scientists had their regular employment, often at the faculties of Belgrade University, so that the activity within the Institute was in a way their additional occupation. Despite all disabling factors, *the Institute* has won its important place in history of Russian emigration. It refers, primarily the results it has gained in preserving and furthering the development of Russian science in refuge. Perhaps it is even more important that its activity has contributed to preservation of the conscience of Russian scientific traditions, but at the same time it supported scientific exchange of ideas within Russian emigration. At last, the Institute offered as much as it could, help in development of young scientists, thus creating a scientific space for them to present themselves. Therefore, it could undoubtedly be said that *Russian Scientific Institute* in Belgrade was among the most important scientific institutions of Russian emigration.